

Казки про мудрість

Мудрий Іванко

Мудрий Іванко

Раз був, де не був, у тій землі, де уже край світу, один чоловік: бідненький, худобненький, як церковна миша. А мав трьох синів. Поставні, вродливі, міцні, як дуби, хлопці. А надто Іванко — такий красний і гречний, що з нього лиш радіти, якби був достаток. Але тут злидні, а де злидні, там і краса не тішить.

Так чоловік та його сини жили з дня на день, із року на рік і все чекали, що невдовзі обернеться світ і щастя загляне й до їхньої хижки. Айбо світ не хоче обернутися, а щастя обходить хижку бідняка.

Одного ранку повставали, і хочеться їсти. А в хаті ні крихти. Тоді чоловікові спало на думку обдурити хлопців. Каже старшому:

— А що, сину, снилося тобі?

— Ой няньку, мені снилося, що я був у самого царя на гостині. Їв там всілякі добрі страви: поливку, м'ясо, калачі,— пив добрі напої: паленку, вино, мед,— і порахувати не можна все те... Так я там погостився, що мало мені черево не трісло...

— Гаразд. Ти був на добрій гостині, тепер тобі не треба і снідати...

Хлопець тільки ковтнув собі слину.

— Но, а тобі, сину,— питав батько середущого,— що наснилося?

— Гей, няньку, мені снилося, що я був у царя, та не лише наївся й напився, а й після гостини цар ще прибрав мене у панське плаття, дав чоботи з острогами, шаблю на бік прив'язав. Шкода, що се лиш сон...

— Ні, не шкода, синку! Будь задоволений і тим, що тобі приснилося... А тобі, Іванку, чи снилося щось? — питає наймолодшого.

— І мені, няньку, наснилося добре, але я нікому не розповім, що.

— Своему вітцеві не розповіси?

— Нікому!

— Я тебе примушу!

— Не примусите!

— Гей ти, шибенику! — скочив чоловік, як пожалений.— Я тебе навчу, як з вітцем говорити!

Вхопив ломаку і почав лупити по голові, по ногах, по хребту... Б'є і все запитує:

— Чи розповіси, що тобі приснилося?

— Не розповім!

— Ні? То на тобі! — й далі молотить палицею сина.

Іванко терпів, доки міг, а як припекло, вискочив у двері та на вулицю! Батько за ним з ломакою в руках. Так досягає сина, що аж шкіра на хлопцеві тріщить.

Коли несподівано котиться карета: парадна, сріблом-золотом блищить. Спереду запряжені аж шість пар коней. Коні як соколи летять!

— Гов, гов! — Коні стали.

Віконечко брички відчинилося, й висунулась голова у царській короні. Цар дивиться й звідує:

— Егей, чоловіче, за що лупцюєш хлопця?

— Се мій син, пресвітлий царю, і я маю право карати його. І ви свого, напевне, караєте.

— Гм... То не так, бо сина у мене не є. Маю лиш доньку. Але скажи, за яку провину так дуже б'єш хлопця?

— А отак, пресвітлий царю. Старші два хлопці розповіли, що їм снилося, а цей шибеник, Іванко, нізащо не хоче...

Подумав цар і каже:

— Знаєш що, чоловіче? Дай ти свого Іванка мені. У мене йому не буде біди. Думаю, мені він

розповість свій сон.

Чоловік знизав плечима:

— Най буде по-вашому! Беріть його, доста мені і двох дармоїдників.

Зрадів старий цар:

— Но, Іванку, лізь сюди, в карету... А ти, чоловіче, зоставайся здоровий! — і дав йому мішок срібла-золота.

Возій луснув багатом, і коні стали аж у царському дворі.

Слуги відчиняють дверцята карети, щоб зняти царя, а при цареві сидить хлопець. Не розуміють, що таке, чому поряд з царем розсівся простак.

А цар говорить:

— Хлопця поважайте, як мого сина...

Взяли слуги Іванка й одягли в царську одіж. Коли його повели на полуденок, то і сам цар аж рота роззявив — ледве його впізнав. Іванко тримався, як уроджений царевич.

Усі коло столу дивилися на хлопця, а царівна просто не зводила із нього очей.

Від того дня Іванко став у царя як свій. Що лиш захоче, все для нього є: і їсти, і пити, і царська одежа. Цар полюбив його, як рідного сина.

А царська дочка? Боже мій! Так залюбилася в Іванка, що і жити без нього не може! Приїздили сватачі з усіх країн та земель — королі, герцоги, барони. Але дівка й чути не хотіла за якогось нареченого.

Так ото тяглося з півроку. Іванко жив при царському дворі у великій честі.

Одного дня цар з хлопцем сиділи біля столу й говорили, як батько із сином. Говорили про державні справи. Цар дивиться на Іванка й не може натішитись: такий прекрасний парубчина, що пари йому не знайдеш у цілій державі,— рослий, сильний, розумний. Ніхто з ним не може рівнятися в бою, ніхто так міцно не держить, у руці шаблю, ніхто так влучно не вміє стріляти...

Цар милується витязем і думає — що з нього буде?

Задумався глибоко і згадав, як він зустрів хлопчину в одному селі, як батько бив його за те, що не хотів розповісти сон.

— Іванку! А тепер скажи, що снилося тобі тої ночі, коли нянько тебе так лупцював ломакою?

— Пресвітлий царю, на всі ваші біди я вам дам пораду, виконаю всі ваші накази, але той сон, котрий мені приснився у няньковій хижі, не могу розповісти.

Цар розсердився:

— Іванку! Мусиш розповісти!

— Не розповім...

Тоді цар схопився і вже аж затрусився:

— Я тобі страшну загибель вигадую. Накажу замурувати у стіну живим!

— І тоді не скажу!

Цар закликав мурників і дав їм наказ замурувати хлопця.

Цариця й донька дуже налякалися, але не наважились просити за Іванка.

Мурники збудували в царському дворі вежу, кинули в неї хлопця, ще йому й руки зав'язали. А той отвір, через який кинули Іванка у вежу, теж замурували, щоб хлопець помер без їжі, без води і без повітря...

Але, коли мурували вежу, царівна крадькома зустрілася із головним майстром і пообіцяла йому багато золота, якщо зробить таємний хід у вежу. Майстер боявся царського гніву й довго відмовлявся, а потім дав згоду: зробив підземний хід, а нагорі вежі залишив малу дірку, щоб могло проходити повітря. За це дістав від царівни повну тайстру золота.

Минув місяць, минув рік, минули два роки...

А царська донька не хоче й не хоче віддаватися. Про замурованого хлопця у палаці помалу й забули. Але вона кожного дня приходила потай до Іванка, приносила йому їсти й пити.

Одного разу до царя прибіг вісник од песиголовця. Приніс страшну новину: вороги збираються напасти на цареву державу, знищити все — майно і людей. Лиш царську доньку залишать живою, і песиголовець візьме її за жінку.

Вісник подав палицю, пофарблену так, що один кінець був точно як другий. А цар мусить вгадати: котрий од коріння, котрий од верха дерева. Якщо не вгадає, одразу війна!

Ой, зажурилися і цар, і цариця, і їхня донька. Що тепер чинити? Песиголовці не кидають слів на вітер: нікого не помилують.

Скликав цар раду — що робити? Встрявати у війну з песиголовцями не можна, бо у них війська вдесятеро більше. Треба-бо інакше полагодити діло.

Почали мудру палицю у руках крутити. Оглядали до самого вечора. Та не знайшлося чоловіка, який би твердо сказав: цей кінець од коріння, а оцей од верха.

Рада розійшлася ні з чим. Журиться цар, плачуть цариця і царівна, трясеться весь народ, бо старі люди пам'ятають напад песиголовців.

Коли настала ніч, царівна взяла їжу й понесла таємним ходом Іванкові. Хлопець говорить з нею, а вона мовчить.

— Що сталося? Чому така смутна?

— А отак... Песиголовець іде на нас війною.— І все розповіла.— Я радше вмру, аніж буду жінкою кровожерливого дикуна!..

— Не треба вмирати,— сміється Іванко.— Лягай спокійно спати, а рано скажи нянькові, що тобі приснилося: палицю най покладуть у воду і подивляться: котрий кінець зануриться — отой від коріння, а другий від верха.

Так і було. Рано-вранці донька підійшла до зажуреного царя й каже:

— Няньку, мені дивний сон приснився: палицю, яку прислав песиголовець, треба кинути у воду, й котрий кінець зануриться — той буде від коріння.

— Чудний сон, донько! Але варто його перевірити.

Принесли корито із водою і поклали палицю. Справді, один кінець занурився, другий плаває.

І рада позначила: той кінець од коріння, а той — од верха.

Тоді палицю із знаком послали песиголовцеві.

Гей і розсердився дикун, що відгадали його таємницю! Тоді послав цареві такого листа:

«Мої слуги приведуть дев'ять коней, схожих, як близнята. Але один від одного старіший на рік. Мусиш угадати, котрий скільки років має, й позначити цифрою — прив'язати на коня табличку. Як не вгадаєш, то іду на тебе війною!»

Привели до царя тих дев'ять коней. Біленькі, як сніжок, усі на зріст — сто сімдесят сантиметрів, а довгі на два метри. Хвости, ноги, гриви, голови — все однакове.

Як дізнатися, котрому скільки років?

Ще раз зійшлася рада. Цілий день і вечір думали-гадали, а нічого вдіяти не можуть.

Знову зажурився старий цар, знову в тривозі люди...

Царівна вночі зустрілася з Іванком і зі сльозами розповіла про нову біду.

— Ніякої біди ще не є! — говорить Іванко.— Най насиплють в окремі посудини різного вівса — однорічного, дворічного, трирічного і так аж до дев'ятирічного, тоді най посудини покладуть перед кіньми. Кожний кінь підійде до свого вівса: однорічний — до однорічного, дворічний — до дворічного і так усі інші.

На зорях дівчина побігла до царя — сміється, чомусь рада.

— Чому се ти така весела, коли всі засмучені?

— Няньку, мені знову приснився чудний сон! — І розповіла йому все, як казав Іванко.

Цар крутить головою:

— Хоч перший сон справді був правдивий, тепер мені не віриться, що і цей сон сповниться.

— Спробувати не пошкодить.

Зібралася рада. Цар дав наказ знайти від одно- до дев'ятирічного вівса. Принесли, насипали з кожного в окрему посудину, поклали серед двору й привели коней.

Коні поскакали по дворі, а далі спокійно кожний пішов до свого вівса.

Тут наготові вже стояли конярі з табличками й поприв'язували їх коням на шії: позначили, котрий з них котрого року.

Ще того ж дня цар послав коні песиголовцеві.

Гей, і розсердився дикун! Заскавучав, як скажений пес, схопив величезний лук, вибіг на вежу і пустив стрілу. Стріла, свистячи, злетіла й забилася у вежу царського палацу, аж мури потряслися. Усі перелякалися і вибігли надвір. Видять — у мур забита стріла, а на ній лист. Ледве витягли стрілу й понесли цареві. Той прочитав листа:

«Першу і другу таємницю ти таки вгадав, айбо вже не зробиш те, що я вимагаю: завтра в мене день народження, і я обідатиму в себе на веранді; цією стрілою мусиш вибити з моєї руки погар із вином. Як ні, піду на тебе війною».

Аж тепер зажурений наш цар!.. Де він знайде витязя, котрий міг би зробити се чудо: на сімдесят сім миль стрілити й потрапити в погар?! Таке може вчинити лиш сам песиголовець, що має силу аж за сто людей.

А царівна понесла на вечір Іванкові їсти й усе розповіла.

— Гм...— покрутив головою хлопець.— Тут справді біда. Тепер без мене уже не обійдеться. Біжи до нянька і скажи, що тобі приснилося, ніби се діло міг зробити хлопець, котрого замурували. Може, що він zostався живий...

Дівчина швидко до царя.

— Ну, донько, двічі ти нас витягла з біди. Айбо тепер і ти нічого не придумаєш.

— Не плачте, няньку! Мені снівся сон, що таке важке діло годен би зробити отой хлопець, що замуруваний у вежі.

— Значить, усе пропало,— схилив голову цар.— З Іванка вже, напевне, лиш порох zostався... Два роки, як похований у мурі.

— Няньку, спробувати можна. А може, і третій мій сон таки здійсниться?

— Най буде по-твоєму! — І дав наказ привести найліпших мурників; наказав так розбити вежу, щоб жодна порохина не впала на Іванка, якщо ще живий.

Помалу, обережно розмурували вежу. Дивляться, а хлопець сидить собі, здоровий і сильний, ніби ніколи і не був у страшній в'язниці.

Цар радіє... Обійняв Іванка, поцілував і просить, щоб не сердився на нього, виручив з біди.

— Тут ніколи журитися і плакати,— каже йому Іванко,— треба братися до діла.

Почали швидко готувати все, що було треба. Пошили на Іванка богатирський одяг, роздобули сильний лук, далекозор та десятилітрову пляшку доброго вина. Як наближався полудень, Іванко виліз аж на верх царського палацу, поклав коло себе важкий лук і стрілу, п'є вино й позирає в далекозор у бік песиголовців.

Нараз бачить: цар песиголовець і його гості сходять на веранду, сідають до столу, наливають погари. Іванко взяв у руки лука, налагодив стрілу і чекає. І тої хвилини, коли песиголовець поклонив гостям налитим погаром й хотів випити вино, вистрілив із лука. Стріла потрапила в погар.

Песиголовець і не сподівався, що у царя є такий витязь, і перелякався. Розгніваний, продиктував

такого листа: «Знаю, що не ти мудрі діла зробив, не ти стрілою вибив мені з рук погар. У тебе є витязь. Хочу його видіти своїми очима. Цього тижня має бути в мене. Як ні, піду на твою державу страшною війною».

У царя була велика гостина: їли, пили, гуляли, співали, веселилися. Цар радів, що буде мати доброго заступника, на котрого передасть державу, за котрого віддасть свою доньку,— витязя сильного, гордого, прекрасного. Але, коли прочитав листа песиголовця, нараз його лишила радість і веселість. Підпер голову й журився. Зажурилася й цариця, плаче за Іванком, як за рідним сином. Айбо найбільше жаль розриває серце доньки. Вона аж умліває.

Засмутилися всі люди. Що тепер буде? Лютий ворог нападе і знищить країну.

Лиш Іванко один не зажурений — їсть, п'є й веселиться, ніби ніщо не сталося.

А другого дня відповів песиголовцеві: через тиждень чекай такого й такого легіня.

Передав вісникові листа, а сам пустився межі військо підбирати точно таких хлопців, як і сам.

Вибрав одинадцять вояків таких, як близнята: всі схожі на нього.

Всіх одягли в однаковий одяг. Іванко взяв таке ж саме плаття і замішався межі хлопців. Сам цар не міг впізнати його серед інших витязів!

Іванко навчив своїх побратимів, що мають робити і що говорити, коли будуть у песиголовця.

Посідали хлопці на коней і — гайда!

Їхали три дні, а на четвертий здалека побачили палац.

Песиголовець на чолі цілої залізної дивізії вийшов сперед них і дуже здивувався, що з'явився не лиш один витязь, котрого він чекав, а дванадцять — і всі як близнята!

Нараз дав команду, аби його дивізія обступила хлопців, а сам з помічниками пару кроків зробив уперед і гукнув прибулим:

— Котрий з вас мудрий витязь?

— Я! — відповіли всі дванадцяттеро разом.

Здивувався цар песиголовців і знову крикнув:

— Котрий мудрий витязь? Най виступить наперед, подам йому руку!

А хлопці всі ступили наперед.

Дикун не знає, що чинити, як упізнати витязя. Каже:

— Запрошую всіх вас до свого палацу. Там переночуєте. А рано продовжимо нашу бесіду.

Дав команду військові, щоб марширувало назад у казарми, а сам з нашими хлопцями вернувся в палац.

Там виділив для них окрему кімнату. Сюди принесли їсти. А по вечері їм приготували парадні постелі, щоб почували себе, як удома.

Хлопці їли, пили і добре загуляли.

Коли веселилися, песиголовець радився зі своєю матір'ю-відьмою. Все розповів їй і просить поради. Вона відповіла:

— Не бійся, сину, діло впорядкую. Вранці будеш знати, котрий з них мудрий витязь.

І коли наші хлопці перед сном купалися, вона шмигнула в їх кімнату й сховалася під постіль.

Помилися хлопці і, сміючись, жартуючи, роздягаються та лягають спати. Говорять межі собою:

— Браття, паскудний сей песиголовець, але почаствував нас непогано! Калачі в нього предобрі!

— Чому би були не предобрі, якщо вони замішані на материнським молоці.

Відьма собі позначила, хто ці слова сказав.

— Браття, я ще не пив такого доброго вина!

— Де би не добре, коли в ньому людська кров замішана!

— Чудуюся,— говорить і третій,— що народ тут терпить такого скарідного царя. Не знайшлося би у них ліпшої людини?!

— Не чудуйся, сей песиголовець з чортового покоління, тому так безжалісно він мучить людей. Так собі говорячи, витязі заснули. А відьма, котра все запам'ятала, вилізла з-під постелі, тихенько підійшла до сплячого Івана й ножичками прорізала йому волосся навхрест. Так його позначила й тихенько, крадучись, вийшла із кімнати.

Все, що чула, розповіла синові.

Рано встають хлопці, миються, причісуються... Й Іванко помітив, що у нього волосся пострижене. Зразу здогадався, що це якась хитрість. Узав ножички і вирізав такий самий хрест на голові всім товаришам.

Одяглися хлопці, взяли шаблі і вийшли надвір. А там уже чекав їх песиголовець з військом.

Поставали в ряд. А дикун знову звідає:

— Котрий з вас мудрий витязь?

— Я! — відповідають усі разом.

Тоді песиголовець сказав, щоб зняли шапки.

Хлопці познімали свої шоломи. Дивиться песиголовець — у кожного вистрижений хрест.

Страшенно розгнівався і закричав:

— Я виджу, що той із вас, котрий себе вважає наймудрішим, ховається за других, не сміє показатися мені на очі. Боягуз!

Іванко далі вже не міг мовчати. Виступив і сказав:

— Сам ти боягуз! Я — той, котрого ти шукаєш! Чого хочеш від мене?

— Як смієш казати, що я з чортового покоління?

— Про се твоя мати розповість тобі.

Прикликали матір, і вона розказала все песиголовцеві:

— Ти вже народився паскудний і злий. Надокучив мені був, і яюсь я сказала: «Хоч би чорт прийшов, то віддала б тебе йому». І чорт справді з'явився, але не взяв тебе, лиш нагородив чортівською ласкою. Від того часу на всіх твоїх справах видко чортів знак, і ти сам став чортом.

Песиголовець мало не задушив матір. Обернувся до Іванка й крикнув:

— Я не потерплю, аби хтось на світі мудріший був од мене! Зараз тебе вб'ю! — І вихопив шаблю. Айбо й Іванко не дрімав. Витяг свою шаблю, і почали битися, аж земля тремтіла.

Шаблі поламалися. Почали боротися. Та ні один, ні другий не могли перемогти.

Але таки дикун наладився, закрутив Іванком і вдарив ним так, що до колін застряг хлопець у землю. Розсердився Іванко, вискочив із землі, вхопив песиголовця і вдарив ним так сильно, що увігнав у землю до пояса. А тоді — хап за голову! — і відкрутив її, як курчаті.

Іванко підняв голову песиголовця й кинув межі військо.

А солдати підняли шаблі й дружно закричали:

— Ура-а!

І тут же на місці вони оголосили, що признають своїм царем Іванка.

Витязь красно подякував, прийняв царську корону і каже:

— Відтепер оцей народ не буде вести війни з сусіднім народом. Складемо вічний мир!

Другого дня молодий цар проголосив: хто хоче йти в сусідню державу на свято миру, за того всі видатки заплатити казна.

Гей, і зібралось понад мільйон людей і рушили в путь.

Іванко на чолі війська з десяти дивізій також рушив у свою країну.

Дійшли до кордону і отаборилися, зробили гостину.

Коли старого царя сповістили, що на кордоні чуже військо, котре не можна й полічити, він дуже злякався. Думав, що песиголовець убив Іванка і напав на його державу.

Скликав раду, взяв дружину, доньку і з хлібом-сіллю пішов на кордон, щоб перепросити лютого

напасника і піддатися його волі. «Не варто,— гадає,— проливати кров...»

Іванко, одягнений у залізну зброю, сидів на коні сперед свого війська й чекав старого царя. А той з хлібом-сіллю у руках підійшов до нього й упав навколішки. Цариця вмила ноги Іванкові й обтерла рушником. Цар передав хліб і сіль. А міністри почали просити, щоб не допустив кровопролиття і не нищив край.

Іванко дивився, дивився, а далі зняв із себе залізний убір, відкрив своє лице і заговорив:

— Ми ж не прийшли до вас із війною, ми принесли вам вічний мир!

Гей, коли цар упізнав Іванка, й цариця, й царівна — не було кінця радості!

Не відкладали і гостину. А коли нагостилися доста, цар поклонив погар на Іванка і сказав:

— Ти хочеш мир межи двома народами, а я додаю до того: най тоді не буде і кордону — з'єднаємо обидві держави. А ти візьмеш мою доньку за жінку. Чи добре буде так?

— Гей, чи добре! Тут же посвадьбуємо!

Знайшлися на місці й гудаки-цигани. То було весілля! Цілий місяць люди веселилися. Привезли й Іванкового нянька та братів.

Іванко каже нянькові й старому цареві:

— Но, тепер я вже вам розповім, що мені приснилося.

— Не треба, не треба! — загойкали і батько, і цар.

— Ні, розповім! Мені снилося, ніби я буду такий великий чоловік, що ви переді мною навколішках будете милості просити, а цариця буде мої ноги мити й рушником втирати. І се сталося. Якби я тоді відкрив свою таємницю, ви б мене з гніву вбили.

Засміявся цар:

— Правду маєш, Іванку!

І з радості продовжили гостину ще на один місяць. А може, й тепер гостяться, тільки казку час уже кінчати.